

Европейски модели и българска специфика на услугата „Приемна грижа” в България в началото на ХХІ в.

Христинка Башева,

Докторант, ИЕФЕМ – БАН,

секция „Историчека етнология”

Темата за обгрижването на нуждаещите се деца е особено популярна днес както в световен, така в общоевропейски и в национален български мащаб. В последните години много се заговори за услугата „приемна грижа”, която макар и близка до българския народ посредством прототипите ѝ в българската народна култура – институциите на храненичеството и настойничеството, е нова със своята философия на социална услуга и с осъществяването си като обществена програма в България.

Настоящата статия цели да представи различните моделите на „приемна грижа”, от които тръгва българският вариант на тази услуга и програма, както и да покаже изворите, които го предпоставят и захранват. Няколко са основните източници, върху които базирам своя текст и които коментирам в него:

Използваният наратив от изследвания включва на първо място представения начален опит да се въведе „приемна грижа” в България от Милена Ангелова в нейната статия „Приемната грижа, наблюдение, контрол – първи опит за настаняване на сираци в приемни семейства в България (1936-1938г.)”. За основен източник тя използва оскъдно запазените архивни данни – доклади и анкети на лекарката и сестрите-посетителки в Здравно-съвещателната станция в София и документи от архива на Главна дирекция за народното здраве за интересувания я период (Ангелова 2011). Александър Величков разкрива каква е дейността в изследвания тук контекст на американската благотворителност в България за периода между двете световни войни. Неговото проучване е важно, защото именно по американска инициатива в нашата страна се прави експериментален опит за въвеждане на приемна грижа в България (Величков 1994). Ивайло Тепавичаров дава информация за наченките на приемната грижа в световен мащаб именно като социална услуга и посочва, че страната-пионер в подобно интерпретиране е САЩ, а годината на въвеждането ѝ е 1853 г. (Тепавичаров

2003). Симонка Бъчева прави сравнение между SOS-семействата и приемните семейства, тя разглежда двата модела заедно с ролята на родителите в тях (Бъчева 2007). Моника Борисова се насочва към представяне и анализ на приемната грижа като комплексна дейност и опитва да разграничи и покаже връзката между нейните съставни части (Борисова 2007). Шанти Джордж и Нико ван Ауденховън описват проблемите на приемната грижа чрез проведено международно изследване по общоевропейски критерии, които вече са налице в резултат на научен и социално-политически интерес в редица страни (Джордж, Ауденховън 2004), а Георги Стефанов представя анализ на приемната грижа в сравнителен европейски контекст (Стефанов 2013).

На второ място, освен посочените научни и научно-популярни материали, за написването на текста се използват статии от периодичния печат от времето на късния социализъм, които дават информация за Втория експериментален проект за въвеждане на приемна грижа в България, носещ името „Детски семеен дом” и неговата първа директорка Цветана Донева. Документално-художествената книга, написана от нея – „Жадни за обич” (Донева 1998), създадена от авторката на основата на дългогодишно водения от нея дневник за израстването и развитието на трите ѝ поверени деца, е уникален и досега неизползван, а може би и неизвестен, източник за ранната историята на проучваните процеси.

Като трети тип източници, за представяне на историята и дейността на фондация „За нашите деца” и отчасти на SOS-детски селища, използвам интернет - информация, качена на официалната страница на фондацията, както и някои други по-малки източници.

Правата на децата като световна норма са защитени в чл. 2 и чл. 3 от Конвенцията на ООН за правата на детето. Ратифицирането на документа в България от Великото Народно събрание на 11.04.1991 г. и влизането му в сила от 3.07.1991 г. правят тези членове задължителни и основополагащи и за българската политика към децата. В тях четем:

Член 2

1. Държавите – страни по Конвенцията, зачитат и осигуряват правата, предвидени в тази Конвенция, на всяко дете в пределите на своята юрисдикция без каквато и да е дискриминация, независимо от расата, цвета на кожата, пола, езика, религията,

политическите или други възгледи, националния, етническият или социалният произход, имущественото състояние, инвалидност, рождение или друг статут на детето или на неговите родители или законни настойници.

2. Държавите - страни по Конвенцията, вземат всички подходящи мерки за осигуряване на закрилата на детето против всички форми на дискриминация или наказание на основание на статута, действията, изразените мнения или убеждения на неговите родители, законни настойници или членовете на неговото семейство.

Член 3

1. Висшите интереси на детето са първостепенно съображение във всички действия, отнасящи се до децата, независимо дали са предприети от обществени или частни институции за социално подпомагане, от съдилищата, административните или законодателните органи.

2. Държавите – страни по Конвенцията се задължават да осигурят на детето такава закрила и грижи, каквито са необходими за неговото благосъстояние, като се вземат предвид правата и задълженията на неговите родители, законни настойници или на другите лица, отговорни по закон за него, и за тази цел те предприемат всички необходими законодателни и административни мерки.

3. Държавите – страни по Конвенцията, осигуряват институциите, службите и услугите, отнасящи се до закрилата или грижите за децата, да отговарят на стандартите, установени от компетентните власти, особено в областта на безопасността и здравеопазването и по отношение на числеността и пригодността на техния персонал и компетентния надзор над него.¹

Основите на приемната грижа се поставят в Съединените американски щати от Чарлз Лоринг Брайс, който е създател и първи председател на Ню Йоркското общество за подпомагане на деца през 1853 г. (Тепавичаров 2003: 167-168).

Първи опит на „приемна грижа” в България е една съвместна инициатива на Американската Близкоизточна фондация, Съюза за закрила на децата в България, Главна дирекция на народното здраве при МВРНЗ и Отделението за социални грижи

¹ Конвенция за правата на детето на ООН: Приета от ОС на ООН на 20.11.1989 г. Ратифицирана в РБългария: ДВ, бр. 32 от 23.04.1991 г.

при Столична община за „настаняване на изоставени деца по семейства” между 1936-1938 г. (Ангелова 2011: 90). Контактите на Близкоизточната фондация с българските правителствени институции и неправителствени организации започват през първата половина на 20-те години на XX в. Програмата на тази филантропична организация е насочена преди всичко към поощряване на обществените науки, здравеопазване и селското стопанство (Ангелова 2004: 113). Въпреки добрите оценки и оптимистичните перспективи, още в края на 1939 г. експериментът по настаняване на деца в приемни семейства в България приключва: просто в документите, представящи работата на включените в проекта институции, повече не се появява информация за дейност по приемна грижа, без да се дават обяснения и да се изтъкват причини. Като цяло по това време прекъсват и почти всички общи активности на Близкоизточната фондация с българските институции. Така и не става ясно, какви биха били резултатите от една по-дългосрочна и по-машабна кампания (Ангелова 2011: 90-95).

Макар да няма ясни данни за причините, можем да предположим, че и върху това благородно социално начинание е оказало негативно влияние времето на несигурност и подготвящи се световни сътресения, на икономически и политически разклащания и постепенното разделяне на света на лагери. Поне оттеглянето на Американската близкоизточна фондация може да се обясни с военно-политическата обстановка. Има данни, че до 1939 г. постоянното представителство на Фондацията в Атина все още храни надежда, че последните събития в Централна Европа няма да повлияят на политическата обстановка на Балканите и дори да започне война, тя ще е далеч от тях. Но от есента на същата година външнополитическата ситуация започва силно да влияе на изпълнението на социалната програма. Наложеният от правителството финансови ограничения заставят не само българските, но и чуждите филантропични дружества да намалят разходите, които са предвидени за годината. Това засяга дейността на Близкоизточната фондация в България, чиито задокеански приходи не са в състояние да компенсират общата икономическа стагнация. Поради тази причина дейността на Фондацията започва да се изразява основно в методическа помощ за културно-просветни беседи за домакините в Здравно-съвещателната станция в квартал Коньовица и открития през същата година курс за отглеждане на малки деца. За по-отговорните инициативи, свързани с приемна грижа, няма средства. Както се представя в някои от посочените статии, през пролетта на следващата година става все по-трудно поддържането на връзка с Централата в Ню Йорк, затова в началото на май

1941 г. Л. Арчар (един от представителите на Близкоизточната фондация в България) призовава всички представители в България на Близкоизточната фондация да напуснат страната заедно със семействата си и да заминат с кораб за САЩ през Атина (Величков 1994: 169-176).

В архивни данни срещаме текст от доклад на Л. Фелдман от края на 1938 г., в който се резюмира постигнатото от Фондацията и резултатите от едногодишните ѝ усилия, в който се казва: „Като обект на нашите наблюдения послужиха 23 деца, разновременно предадени нам за настаняване от Софийския областен инспекторат по обществени грижи и от Отделението за Социални грижи при Столична община. Първите деца бяха настанени в края на м. март 1937, тъй че до 1 януари 1938 г. се намираха под наше наблюдение повече от 9 месеца. Другите деца ни се предаваха някой през същата пролет, други през лятото, а някой – чак през есента ... ” (ДАА, ф. 264, оп. 7, а. е. 948, л. 6.). Макар много лаконични и кратки, тези сведения дават информация за това, как е проходила приемната грижа в българските условия, в какъв обем и с участието на кои институции.

Петдесет години по-късно и при различни историко-политически условия, през 1987 г. в България се поставя началото на нов експеримент за въвеждането на „приемната грижа” като услуга за обгрижване на деца в нужда. Експериментът за създаване на „Семейни детски домове” стартира в три български града – София, Перник и Плевен (Донева 1988: 3), но в крайна сметка успешен е само този в Перник². В периодичния печат от онзи период се дава информация и за останалите два експериментални Семейни дома: „През септември 1987 г. в Плевен беше създаден още един такъв дом. Засега обитателите му са трима, но се очаква всеки момент да станат пет. На софийския адрес вече живеят още две деца. В Перник помага целият жилищен блок. „И на трите места сякаш се създадоха многодетни семейства”, обобщава Борис Ганчев от Главна училищна инспекция към МКНП, а по-нататък в статията пише, че експериментът ще продължи до 1990 година (Донева 1988: 3).

Откъде идват влиянията върху този тип дейност и специално върху създаването на подобни Домове, ще се уточни с допълнително проучване, но на този етап това може да се свърже със съветско влияние в социалната политика. Връзката се извежда на

² Успехът на експеримента се доказва от дневника на Цветана Донева, върху който е написана книгата „Жадни за обич”.

първо място от факта, че експериментът протича по време на късния социализъм. А на второ място, налице е един конкретен акт: по това време, през 1988 г., в Съветския съюз по инициатива на Съветския детски фонд се приема Постановление на правителството „За създаване на детски домове от семеен тип”. Така че, правилата за този вид семейство са още един вид форма на попечителство – приемно семейство или семеен детски дом (Борисова 2007: 153). В същото време общите тенденции в развитието на социалната услуга „приемна грижа“ в страните от Европа, и особено в създадения известно време по-късно Европейски съюз, сочат професионализация и стандартизация на дейността по обгрижване на децата в риск и нужда (Стефанов 2013: 53).

В годините след вписването на България в обобщоевропейското демократично сдружение приемната грижа в България още по-силно търпи външното социално-благотворително влияние. Пример за това е фондация “За Нашите Деца”, която е наследник на британските правозащитни организации “Европейски детски тръст”, “Християнски детски фонд” и “Всяко Дете”. Ето накратко българския път на организацията. През 1998 г. Европейският детски тръст започва да работи пилотно в две български общини – Хасково и Пловдив. В регионите основен проблем е бедността и проблемното съществуване на Домове за деца в различна възраст и с различни нужди. В двете общини под ръководството на организацията започват работа първите социални работници, подготвени от организацията, които се ангажират с подкрепа, насочена към предотвратяване разпада на семействата и настаняването на деца в социални домове. Започват работа и социални работници, които съсредоточават усилия към популяризирането и успешния старт на по-мощна приемна грижа. Случват се и първите връщания на деца от Домове в родните им семейства или така наречената реинтеграция.

През 2002 г. Християнският детски фонд на Великобритания и Европейският детски тръст се сливат в световен мащаб и създават организацията “Всяко Дете”, базирана отново във Великобритания. През 2006 година тя взема решение да се оттегли от България, защото държавата вече има създадени политики за подкрепа на детството на уязвимите деца. Налице е вече национална законова база, а благодарение на финансовата инвестиция на британската организация вече има и опит, и социална

практика в предотвратяването на изоставянето на деца, приемната грижа и включването на деца със специални образователни потребности (Стефанов 2013).

Днес фондация „За нашите деца” разполага с няколко центъра: Център за обществена подкрепа „За деца и родители”, Център за обществена подкрепа „Св. София”, Център по приемна грижа и Център за настаняване от семеен тип „Семейна къща”. Тяхната дейност с отношение и към развиващата се услуга „приемна грижа“ в България се съсредоточава в следните линии: Центърът за обществена подкрепа “За деца и родители” е разположен в град Пловдив и съществува от 2009 година. В него социалните работници, психолозите и специалистите подкрепят родителите да не изоставят своите новородени и малки деца, а при случаи на изоставяне – работят за реинтеграция. Центърът развива програма за борба с насилието над деца, както в семейна, така и в училищна и институционална среда. Подготвят се и кандидати за осиновители и се оказва подкрепа на приемни родители. Екипът на ЦОП „За деца и родители“, в партньорство с МБАЛ „Пловдив“, организира периодични курсове за бъдещи родители. Освен подкрепата към най-малките в първите часове на техния живот, екипът на центъра „За деца и родители“ подкрепя семействата и децата и в общността.³ Центърът за обществена подкрепа “Света София” е друг от центровете на фондацията и е създаден през 2005 година на територията на град София. Той се помещава в един от секторите на закрития вече Дом за медико-социални грижи за деца “Света София”. От 2010 година центърът се развива като делегирана от държавата дейност, а Столична община го е поверила на фондация “За Нашите Деца” след конкурсна процедура. В него работят социалните работници, психолозите и специалистите, които са обучени да предотвратяват изоставянето на деца още от родилното отделение и оказват семейна подкрепа на семейства на деца до 7 години с цел да се избегне раздялата на деца от биологичните им семейства. Подкрепа се оказва и на приемни родители, на кандидати за осиновяване и одобрени осиновители, както и на родители, които са направили всичко възможно, за да вземат изоставените в социален дом деца. Работата протича в специализирани помещения за пряка дейност като т.нар. “Библиотека на играчките” и сензорната стая за работа с деца с трудности в развитието.

³ <http://www.detebg.org/bg/%D0%BA%D0%BE%D0%B8-%D1%81%D0%BC%D0%B5-%D0%BD%D0%B8%D0%B5/%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%8F/>, последно видян 27 април 2017 г.

Центърът за обществена подкрепа “Света София” продължава подпомагането на деца в риск от изоставяне в родилните отделения на три акушеро-гинекологични болници в София – “Света София“, „Шейново“ и „Майчин дом“, както и в отделение „Неонатология“ на I МБАЛ в столицата. Обучителната дейност на центъра, както и подкрепата за по-добро родителство се реализира под формата на курсове и беседи в групови, семейни и индивидуални сесии. Обученията се определят съобразно нуждите на родителите и могат да са свързани с грижи за новороденото; ролята на бащата в живота на бебето; ранно детско развитие; здравословно хранене на детето; сигурност и развитие на детето и родителската роля; постъпване на детето в ясли, детска градина, училище и др. Една от важните дейности на ЦОП “Света София” е подкрепата за малки деца, настанени в домове или в приемна грижа. Специалисти и доброволци осигуряват организирани дейности за извеждане на децата от мястото за живеене, насърчават свързването им със съседската общност, посещение на културни мероприятия и др.

Центърът за приемна грижа на фондация “За Нашите Деца” е създаден през 2011 година с подкрепата на световния лидер в приемната грижа – Core Assets и най-голямата американска семейна фирма – Cargill. В работата си специалистите прилагат адаптираните от фондацията британски стандарти за най-добра практика в приемната грижа и към момента работят с повече от 50 приемни родители с настанени деца. Центърът за приемна грижа има голям принос в процеса на закриването на домовете за деца в София, като осигурява приемни семейства, в които се настаняват деца, за които алтернативата е да живеят в домове за изоставени. Центърът предоставя най-пълния пакет от услуги за развитие на приемната грижа в България, като извършва подбор на приемни семейства, оценяване на родителския капацитет, представяне на семейството пред Комисия по приемна грижа, подкрепа при напасването с определеното за семейството дете, както и пълен набор от дейности за подкрепа на настанявания – от 24-часово разположение на специалисти до необходимата на семейството и детето материална подкрепа. Специализацията на центъра (от 0 до 7 години) допринася за това повечето малки деца бързо да се вписват в регистъра за осиновяване или да се работи за връщане на детето в родното семейство. Към екипа освен социални

работници, работят рехабилитатор, педиатър, специалист по ранна детска интервенция.⁴

„Детската къща“ е място за настаняване на малки деца (от 0 до 7 години). За първи път моделът на Детската къща се прилага от фондация “За Нашите Деца” в пловдивския квартал Коматеево през 2003 година. А 12 години по-късно в София се изгражда къща, в която истинско семейство полага грижи за 8 бебета и малки деца. Детската къща взаимодейства с останалите центрове на фондацията. Грижата в Детската къща е семейно ориентирана. С престоя в нея се подкрепя настаняването на детето в приемното семейство или неговото осиновяване, като се гарантира приемственост, предвидимост и сигурност в процеса, както за детето, така и за новото семейство на детето. Грижата в къщата е поета основно от истинско семейство, което се подкрепя от детегледачки и доброволци. Детската къща осигурява обучение, подготовка на бъдещото семейство на детето, услуги по напасване, консултиране преди и по време на осиновяването или настаняването в приемно семейство. Екипът на Детската къща работи интензивно за подготовка на децата, за които е планирано извеждане и настаняване в семейство.⁵

По време на теренната си работа много често чувах, и от специализирани работници по приемна грижа, и от приемни родители, за Виенския модел на приемна грижа, който в българската представа като че ли съществува като моделен. Развит и усъвършенстван в Австрия, той е свързан с квалифицираната приемна грижа и я детайлизира в задачите на ангажираните с нея: включва цели на модела, задачи на социалния работник, процедура по кандидатстване.⁶ Историята на „Виенския модел“ –

⁴ <https://www.detebg.org/bg/%D0%BA%D0%B0%D0%BA-%D0%BF%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D0%B3%D0%B0%D0%BC%D0%B5/%D0%BD%D0%B0%D1%88%D0%B8%D1%82%D0%B5-%D1%86%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%B5/%D1%86%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%8A%D1%80-%D0%B7%D0%B0-%D0%B4%D0%B5%D1%86%D0%B0-%D0%B8-%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D1%82%D0%B5%D0%BB%D0%B8/>, последно видян-август 2017

⁵ <https://www.detebg.org/bg/%D0%BA%D0%B0%D0%BA-%D0%BF%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D0%B3%D0%B0%D0%BC%D0%B5/%D0%BD%D0%B0%D1%88%D0%B8%D1%82%D0%B5-%D1%86%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%B5/%D1%86%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%8A%D1%80-%D0%BF%D0%BE-%D0%BF%D1%80%D0%B8%D0%B5%D0%BC%D0%BD%D0%B0-%D0%B3%D1%80%D0%B8%D0%B6%D0%B0/>, последно видян-август 2017

⁶ <https://www.detebg.org/bg/%D0%BA%D0%B0%D0%BA-%D0%BF%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D0%B3%D0%B0%D0%BC%D0%B5/%D0%BD%D0%B0%D1%88%D0%B8%D1%82%D0%B5-%D1%86%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%B5/%D1%86%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%8A%D1%80-%D0%BF%D0%BE-%D0%BF%D1%80%D0%B8%D0%B5%D0%BC%D0%BD%D0%B0-%D0%B3%D1%80%D0%B8%D0%B6%D0%B0/>

явно един емблематичен проект в разглежданата сфера, започва през 1979 г., когато д-р Елизабет Лутер заедно с екип от сътруднички го разработва като пилотен проект в частната организация „Родители за деца в Австрия“. Чрез средствата за масова информация техният опит става известен на обществото в цяла Австрия. Така се създават подобни частни организации във всички девет австрийски провинции. Отделните организации в тях се обединяват в една централна национална организация през 1982 г. Моделът на приемничеството добива широка и световна популярност благодарение на международните контакти на Австрия. В периода 1996 - 2000 г. той се превръща в основа на най-големия проект на европейският съюз – „Пепеляшка“. Основна цел на „Пепеляшка“ е да създаде посредством транснационална съвместна работа на 15 организации от 5 страни-членки на Европейския съюз общ стандарт за квалифицирана и професионална работа в областта на приемната грижа. Цел на проекта е сериозна работа с обществеността за привличане на приемни родители и повишаване на чувствителността на обществото към потребностите на изоставените деца и да се постигне възможно най-голям брой настанявания в приемни домове. Това се постига чрез една непрекъснато усъвършенстваща се система от образователни и консултативни дейности, насочена към засилване на уменията и капацитета на приемните родители. В същото време трябва да се гарантира правния и социален статус на приемните родители. Целите на проекта са насочени и към биологичните родители, а именно да бъдат създадени условия за съпътстваща и компетентна подкрепа, която да облекчава приемното семейство. Приемната грижа според „Виенския модел“ е краткосрочна, дългосрочна, кризисна и такава за през почивните дни (Стефанов 2013: 54).

Всъщност, още преди появата на проекта „Пепеляшка“, в Австрия се заражда идеята за SOS-детските селища. Инициатор е австрийският лекар д-р Херман Гмайнер. Първото SOS-детско селище е изградено през 1949 г. край градчето Имст и приютява десетки деца, които са останали без родители. Като предистория на идеята за SOS-детските селища може да се посочат известни факти от историята. Още в края на XVII в. Август Франке от гр. Хале се опитал да настанява сираци в семейства на заслужаващи доверие занаятчии. А Йохан Песталоци отглеждал сираци в собственото

8%D0%B8%D1%82%D0%B5-%D1%86%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%B5/%D1%86%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%8A%D1%80-%D1%81%D0%B5%D0%BC%D0%B5%D0%B9%D0%BD%D0%B0-%D0%BA%D1%8A%D1%89%D0%B0/, последно видян-август 2017

си семейство. Йохан Вихерн пък създава „селища на спасението” за безпризорни момчета в Хамбург, за които се грижел „брат”. Той бил против отглеждането на безпризорни деца в големите домове. Ева фон Тиле-Винкер събирала в детските домове около 15 момчета и момичета, за които се грижела сестра калугерка, наричана от децата ”мама”. По този начин, SOS-детските селища като идея се настаняват в един прокаран коловоз. За тях основателят им определя 4 принципа:

- Децата в SOS-детските селища да се отглеждат от майка, а не от родителска двойка;
- Наличието на деца – братя и сестри на различна възраст;
- Да живеят в собствена къща;
- Селището да се вписва естествено в цялостната архитектура и социална структура на населеното място.

България се присъединява към програмата SOS-детски селища през 1990 г., като се построяват две селища в Трявна и Дрен (Милев 1992: 8-12). Симеонка Бъчева, търсейки общото и различното в проявите и проекциите между SOS-семејството и приемното семејство стига до следните 6 извода:

1. SOS-семејството и приемното семејство са алтернативна форма на детските домове и на биологичното семејство;
2. В тях родителството е социо-културен феномен – професия, чийто избор е обективно обусловен от социалните потребности, и субективно от алтруистични мотиви и/или психологическа потребност от майчинство;
3. Изградени са върху различни принципи, но имат обща основа – интересите на детето и любовта към него;
4. В SOS-модела родителството е акцентирано върху майчинството и това е принцип на самия модел. В приемното семејство се допълва майчината и бащината роля, а в непълното приемно семејство е сведено до майчината роля, но това е по личен избор на майката;
5. Отношенията между родителите и децата и между самите деца се явява пресечна точка на общите детерминанти и тези, произтичащи от спецификата на самото алтернативно семејство;
6. Отношенията с биологичните родители имат различно място в SOS-семејството и приемното семејство – различна е целта, а оттам са различни и проблемите (Бъчева 2007: 82).

Към днешна дата грижата за деца в SOS-детски селища претърпя сериозен прогрес през годините в отговор на развитието на държавите в Европа и света и тяхната социална политика. В много европейски държави SOS-семействата живеят в апартаменти и къщи в градовете сред всички други семейства, като в същото време връзките помежду им са запазени и формират общност със свой облик. С децата и родителите продължават да работят специалисти, като се запазва и развива ролята на подкрепящия екип. Това са така наречените „интегрирани SOS-детски селища в градска среда“.

Социалното и икономическо развитие на обществото доведе до нови стандарти в грижите за деца. Приемното семейство се утвърди като една от най-добрите форми на грижа, която дава възможност на детето да расте в сигурна семейна среда. SOS-майките и семействата, които работят в SOS-детски селища вече са утвърдени от държавата като приемни родители.⁷ Една от линиите, по които това се реализира, е фактът на допускане вече на мъжко присъствие в SOS-детски селища, за разлика от началото. Пример за това е историята на Миглена и Пламен Петкови, които са приемно семейство към SOS-Детски селища: *„Започнахме работа като SOS-приемно семейство през 2009 година и още през първия ден в живота ни настъпиха сериозни промени. Изведнъж тричленното ни семейство (аз, съпругът ми Пламен и синът ни Иван) се оказа седемчленно, защото трябваше да поемем грижата за други четири деца. Така Иван се сдоба с четирима братя, а ние се оказахме многодетно семейство с пет деца. Постоянно имахме гости. Нашите приемни момчета нямаха търпение да се похвалят на всички за новото си семейство и най-вече за това, че в дома им имаше баща – първият тогава в детското селище и то точно при тях.*

След около два месеца дойдоха още две братчета – на година и половина и на три години. Грижите се пренасочиха основно към тях, защото едното от децата още дори не беше проходило. Имахме сериозна нужда от подкрепа от големите момчета (тогава на 9, 10, 13, 14 години и Иван вече на 7 години и първокласник). Всички смело и активно се включиха в грижите за новите си малки братя. Макар и доста трудно с толкова много деца – три двойки братя и Иван (общо седем момчета), имахме сплотено и щастливо семейство. Не беше леко да се справяме с всички

⁷ Европейски практики в областта на приемната грижа за деца с увреждания. Проект „Достъп до приемна грижа за деца с увреждания“, ФАР 2002, с. 15-18

ангажиренти, но батковците помагаха. Неописуемите мигове на радост и щастие ни даваха стимул да преодоляваме заедно трудностите и проблемите.”⁸

Процесът на прилагане на работещи практики за настаняване на деца в приемни семейства има свои особености в различните страни. В Германия, например, има специално подготвени жени, които следят за условията в кандидат-приемните семейства. На някои от семействата се заплаща, а други се грижат за приемни деца в знак на милосърдие, като в тези семейства не се настаняват деца, които са с асоциални прояви. В Дания пък кандидатите за приемна грижа представят документите си пред специална комисия, като на семейство могат да дадат деца от 4 месеца до 14 години, но не и с аморални прояви. В повечето случаи се настанява само по едно дете в семейство, рядко две, и то в случаите, когато става въпрос за братче или сестриче. Докато в Австрия могат да бъдат настанени до три деца в едно приемно семейство (Тодорова 2006: 46-47). Навсякъде съществуват специални служби, които следят как се обгрижва детето. Пак в Германия статистиката показва, че само 5% от приемните деца биват връщани от приемното семейство в биологичното. Това означава, че към приемните семейства се насочват предимно онези деца, които трябва дългосрочно да бъдат настанени в друго семейство. В такива случаи германското законодателство предвижда и проверка за възможно осиновяване. Изключено е осиновяването без съгласието на биологичните родители, затова броят на приемните деца, които израстват с приемните си родители, е голям. Ако дадено дете не е могло да живее с биологичните си родители през 15 от последните 22 месеца, то не трябва повече да се връща в семейството си. В такива случаи държавата разпорежда да се премине към осиновяване. За разлика от германското, българското законодателство предвижда още по-кратък срок – 6 месеца. В Германия опитът е показал, че за много деца е добре и е необходимо да живеят при приемните си родители, докато пораснат. А за други деца е необходимо да бъдат връщани в биологичното си семейство, дори да са били изведени от него за дълго време, например 1-3 години. Важна е възрастта на детето при настаняване в приемното семейство, връзката с него и това дали ситуацията в биологичното семейство се е подобрила трайно (Виман 2010: 7-9).

⁸ <http://sosbg.org/our-work-for-children/strategy-2020/> , последно видян - август 2017 г

Наред с Централна Европа и немскоезичните култури, друг център на развитие на приемната грижа са скандинавските страни. Приемната грижа във Финландия е институционално и законово регулирана. Настаняването на дете в приемно семейство става след преценка на социалните служби, като т.н. попечителство може да продължи до 18 г. възраст. Отново по преценка на социалните служби, след навършване на пълнолетие и с договореност с пълнолетния/та, може грижите да продължат до 21 г. За сравнение, в България тази възможност съществува при мярка за закрила“ настаняване при близки и роднини“, като е нужно навършилият пълнолетие да продължава да ходи на училище, което дава възможност да остане в семейството до 20-годишна възраст.

В Италия в случаите, когато не може да се реализира приемна грижа, се използва моделът „Групов дом“: до 10 деца, и “Семеен тип група“: до 6 деца. В страната основните проблеми на приемната грижа произтичат от нейното райониране и трудността за балансирано разпределение на услугата.

В Унгария е полагана грижа за изоставените деца по-рано, отколкото в много други западноевропейски страни. През втората половина на XIX в. общностите, съдебните органи, религиозните и други благотворителни организации и институции са били задължени с кралски указ да се грижат за децата в риск, а през 1898 г. там е създаден Фонд за здравни грижи в помощ на деца, които са на възраст до 7 години. През 1901 г. е създаден акт, който казва, че когато родителите не могат да се грижат за своите деца, то тези деца стават отговорност на общностите, в които живеят. Децата трябва да бъдат отглеждани от семейства, тъй като институциите са предназначени само за деца с тежки увреждания или хронични заболявания. Този опит на Унгария е признат и от други държави. Съществувал специален Съд за сираци, който настанявал деца в семейства на фермери и занаятчии. Били организирани селища, в които живеели не по-малко от тридесет семейства, желаещи да приложат приемна грижа за деца, като задължително изискване било в близост да има училище и лекар (Джордж, Ауденховън 2004: 73-74).

Общата концепция, с която се характеризира законодателството на Франция към децата в нужда и риск, е насочено към интересите на децата и връзката им с биологичните родители повече, отколкото към осиновяването. Това се постига чрез професионализирането на приемната грижа, като се аргументира ясно, че детето е временно поверено на грижите на приемни родители, които получават заплащане за

това. Така се цели обществено разграничаване на услугата приемна грижа и осиновяване. Финансовата страна пречи приемната грижа да се превърне в „тихо осиновяване“ (Петрова 2010: 5-6).

Финансовата страна всъщност доста интересува учените и социалните изследователи и те често прилагат сравнения на разхода за дете в институция и в приемна грижа. Болшинството разчети сочат, че институционалният модел е в пъти по-скъп от отглеждането на дете в приемно семейство. Подобни данни дават и НПО в България, които показват, че отглеждането на деца в институции е неефективно и във финансовото му измерение в сравнение със социалните услуги в общността и приемната грижа (Стефанов 2013:54).

Наличните сведения и описания сочат, че всяка държава води социална политика, която е съобразена с менталитета, културата, традициите и потребностите на своите граждани. Социалните практики относно децата в риск се променят според нуждите на децата, в името на тяхното по-добро детство – това е общият патос на държавите в демократичното европейско съобщество. В съвременна България за приемна грижа като държавна и социална политика се заговори след влизането на страната ни в Европейския съюз. Страната днес следва основно модела на приемна грижа на Великобритания и Австрия.

Библиография:

Ангелова, М. 2011. Грижа, наблюдение, контрол – първи опит за настаняване настаняване на сираци в приемни семейства в България (1936-1938 г.). - *Балканистичен форум*, кн. 2, с. 89-97.

Ангелова, М. 2004. Рокфелеровата фондация и америнската блискоизточна фондация в България – инициативи в полето на социалната работа, 20 - 30 - те на XX в. - В: *Обществено подпомагане и социална работа в България*. Благоевград. с.112-125.

Борисова, М. 2007. *Приемната грижа в кадър и в перспектива*. София.

Бъчева, С. 2007. SOS – семейство. Приемно семейство (Общото и различното: прояви и проекции). - В: *Годишник на СУ „Св. Климент Охридски” факултет по педагогика*. София. Том 99. кн. Социални дейности. с. 57-83.

Величков, Ал. 1994. *Американската благотворителност в България между двете световни войни.* София.

Виман, И. 2010. *От какво се нуждаят приемните деца? Съвременно развитие и изграждане на приемната грижа,* 13 април, 2010

https://www.prijатели2006.org/bg/download/Seminar042010_IrmelaWiemann_Prijатели2006.pdf

Джордж, Ш., Ауденховън, Н. 2004. *Приемната грижа – участници и взаимодействия – международно сравнително изследване.* София.

Донева, Цв. 1988. *Експериментът продължава. - Семейство и училище.* София. с. 3-5.

Донева, Цв. 1998. *Жадни за обич.* София.

Милев, П. 1992. *На добър час SOS-детските селища. - Начално образование.* кн. 2. с. 8-14.

Петрова, Н. 2010. *Практики и теоретични референции на приемната грижа. - Педагогика* кн.4. с. 4-33.

Стефанов, Г. 2013. *Сравнителен анализ на приемната грижа в европейския контекст.* Русенски университет. с. 52-56.

Тепавичаров, Ив. 2003. *Ефективност на приемните семейства (по данни на изследване в САЩ). - В: Теория и практика на социалната работа. Проблеми и перспективи.* София. с. 167-174.

Тодорова, М. 2006. *Приемната грижа – минало и настояще. - Обществено възпитание.* кн. 4. с. 46-49.

Европейски практики в областта на приемната грижа за деца с увреждания. 2002. Проект „Достъп до приемна грижа за деца с увреждания“, ФАР.

Конвенция за правата на детето

https://www.unicef.org/magic/media/documents/CRC_bulgarian_language_version.pdf

ДАА, ф. 264, оп. 7, а. е. 948, л. 6.